

Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış⁽¹⁾

Şehir Plancısı

Melike Z. DAĞISTAN ÖZDEMİR

Kültürel ve doğal mirasın korunması 2000’li yıllarda devletlerin ve toplumların en çok ilgisini çeken konulardan biri olup, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve çeşitli organlarının çalışmalarının odaklandığı bir alan durumundadır. Korumaya ilişkin bir çok uluslararası düzenlemenin yanında, doğal ve kültürel çevrenin (mirasın) korunması artık insan hakları (3. kuşak haklar, dayanışma hakları, çevre hakkı, vb) ile birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır.

Tarih boyunca çok çeşitli kültür ve uygarlıkların birleşme ve çatışma noktasında yer alan ve bugün de bu özelliğini koruyan Anadolu ve Trakya, üzerinde bir çok halkın bugüne bıraktığı kültür mirasını taşımaktadır. Ülkemiz sınırları içerisinde yer alan bu mirasın köklerinde eski Anadolu kültürleri (Hitit, Likya, Karya, Frig gibi), Akdeniz ve Ege kültürleri (Miken, Hellen, Roma, Bizans gibi), Orta Asya, İran, Arap etkileri ile Selçuklu ve Osmanlı kaynakları bulunmaktadır.⁽²⁾ Bu çeşitlilik ve zenginlik, Türkiye’yi belki de dünyada tek örnek yaparken, bu mirası korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak için belirlenecek politika ve stratejiler için çok büyük çabalar harcanmasını da zorunlu kılmaktadır.

Osmanlı Dönemi

Kültür mirasının korunması konusunda geçmişimizi irdelediğimizde, bu konuda devlet ve toplum geleneklerinin oluştuğunu görmekteyiz. Osmanlı döneminde özellikle vakıflar parasal kaynak ayırarak yapıların bakım ve onarımını yaparken, hazine bayındırlık yapıları ve savunma yapılarının, sarayların onarımına destek verir, vakıf kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda devreye girerdi. Uygulamalar bu alanda yetişmiş meslek adamlarının sorumluluğunda gerçekleşirdi.⁽³⁾

Osmanlı’nın batılılaşma sürecine girmesi ve dünya kapitalizmine eklemlenmesiyle yasal düzenlemeler yapılmaya başlandı. 1869, 1874, 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnameleri (Eski Eserler Tüzükleri) ilke olarak eski eserlerin (miras, kültür varlığı gibi) terimlerin literatüre girmesi 20. Yüzyılın ortalarına rastlamaktadır) devlet malı olduğu ve Osmanlı öncesi dönemlerle sınırlandırıldığını benimsemiştir. Bu arada Osman Hamdi Bey öncülüğünde müzecilik çalışmaları başlamıştır. Ne var ki bu çabalar Anadolu’da Fransız, Alman, İngiliz arkeologlarca yürütülen kazılardan çıkan kültür varlıklarının yurt dışına çıkarılarak (örneğin Bergama Zeus Altarı)

1-Bu çalışmada geçen “kültür mirası” ve “kültürel miras” terimleri, anıt, yapı topluluğu, sit gibi somut miras öğelerini kapsamakta, “gelenek, görenek, inanç, dil, vb” somut olmayan miras öğeleri çalışma kapsamı dışında kalmaktadır.

2-“Türkiye’nin Kültür Sorunları”, Ekrem Akurgal, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, sf. 9-18

3-“75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık”, Edit: Yıldız Sey, “Cumhuriyet Döneminde Doğa ve Kültür Varlıklarını Koruyamamanın Korunması”, Prof. Dr. Mete Tapan, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, sf. 200

bugünün uluslararası sorunu haline gelmesini önleyememiştir.⁽⁴⁾ 1906 tarihli son Asar-ı Atika Nizamnamesi 67 yıl yürürlükte kalmış, 1917’de Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi örgütü miras korumayla görevlendirilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet devrimleri beraberinde getirdiği çağdaşlaşma (modernite) yaklaşımıyla dört ana unsuru içermektedir. Bunlar:

- Bilgiye, ahlaka ve sanata akılcı-evrenselci bir aydınlanma geleneği çerçevesinde yaklaşmak,
- Kapitalist gelişme, sanayileşme ve özel mülkiyetin kurumsallaşması,
- Ulus-devlet ve temsili demokrasinin kurum-sallaşması,
- Kanun karşısında eşit, toplum içindeki hak ve sorumluluklarının bilincinde olan özgür yurttaşın oluşturulması.⁽⁵⁾

Bu unsurların yaşama geçirilmesi, geçmişin üstyapısal kalıntılarının büyük ölçüde reddini (hilafetin kaldırılması, harf ve kılık kıyafet devrimleri gibi) ve yeni bir ulus kurma anlayışını içeriyordu. Bu süreçte Anadolu’yu yurt edinmiş halkın tarih ve dil unsurlarıyla bütünleşerek birlikte yaşama iradesini oluşturma yönelimi dönemin kültür anlayışını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyet Halk Partisi programı ve hükümetlerinde ulusal kültür sisteminin oluşumuna önem verilmiş, kültür eğitimle birlikte ele alınmıştır. Bu çerçevede daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1931), Türk Dil Kurumuna dönüşen Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932), Darülfünun’dan dönüştürülerek İstanbul Üniversitesi (1933) ve Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi (1936) kuruldu, kültürün diğer alanlarının oluşup gelişmesi için de halk evleri, Güzel Sanatlar Akademisi, Devlet Konservatuvarı, müzeler gibi kurumlar oluştu-

ruldu.⁽⁶⁾ Yeni kurulan üniversitede ve fakültede Nazi rejiminden kaçarak Türkiye’ye gelen değerli bilim adamlarına yer verilerek arkeoloji bölümleri oluşturuldu, Atatürk’ün direktifleriyle öğrenciler Avrupa’ya gönderilerek geleceğin bilim adamları eğitildi ve Anadolu’da bir çok yüzey araştırması ve arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirildi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kültür mirasımızın korunması konusunda antik dönemlere gösterilen ilgi ve duyarlılık, Osmanlı’dan devralınan kentsel dokulara aynı biçimde yansımada (sonraki dönemlerin koruma anlayışı da bu temel üzerinde biçimlendi). Ülke mekanının ulus-devlet mekanına dönüştürülmesi ve kentlerin modernitenin yeri halinde düzenlenmesi stratejilerinin uygulanmasıyla Ankara başkent ilan edildi, ülke demir ağlarla örüldü, 1929 sonrası gelişen devletçilik politikasıyla Anadolu kentlerine sanayi yatırımları yayılmaya başlandı. Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında yakılıp yıkılan batı Anadolu kentlerinin planlanarak imar edilmesi ve çağdaşlaştırılması ve başkent Ankara’nın çağdaş bir kent haline getirilerek oluşan yeni bürokrasiye mekan sağlamak ve rejimin başarısını kanıtlamak gerekiyordu. Bu doğrultuda 1930-1935 yılları arasında çıkarılan yasalarla⁽⁷⁾ kentlerin sağlığın, temizliğin, güzelliğin ve modern kültürün örneği olması doğrultusunda, yabancı uzmanların da eşliğinde kent planlaması çalışmaları başlatıldı. 1980’lere değin kentleşme ve planlama anlayışımızı etkileyecek olan bu yaklaşımla elde edilen kent planları Türk kentinin dokularıyla uyum içinde bulunmadığı ve yıkıcı sonuçlar doğuracağı açısından eleştirilmiştir. Neyse ki planları uygulayan belediyelerin kaynakları sınırlı olduğundan planların tümü kentlerin tarihi kesimlerinde uygulanamamış, bu planlamanın tahrip edici yönü önemli ölçüde engellenmiştir⁽⁸⁾ (Tarihi kent dokularındaki asıl tahribatın ortaya çıkışı 1980’li yıllara rastlayacaktır). Ama bu dönemden başlayarak, özellikle büyük kentlerdeki tarihi dokular kente yeni göçen-

1930-1935
yılları ara-
sında çıkarı-
lan yasalarla
kentlerin
sağlığın,
temizliğin,
güzelliğin
ve modern
kültürün
örneği
olması doğ-
rultusunda,
yabancı
uzmanların
da eşliğinde
kent plan-
laması
çalışmaları
başlatıldı.

4-Arkeolojik sit alanlarının anıt eserleri de içererek trajik biçimde yağmalanması özellikle Meksika, Guatemala gibi gelişmekte olan ülkelerin bugün de sorunu olup, uluslararası sistemin çözmeye çalıştığı bir olgudur. Bu konuda bkz. “Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması”, Sibel Özel, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998, sf. 152

5-”75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık”, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, Prof. Dr. İlhan Tekeli, sf.1

6-”Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi”, Prof. Dr. Ahmet Mumcu, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986, sf. 156-158

7-Bu yasalar 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzı Sıhha Kanunu, 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu, 2722 sayılı Belediye İstimlak Kanunu, 2763 sayılı Belediye İmar Heyetinin Kuruluşuna İlişkin Kanun’dur.

8-İlhan Tekeli, a.g.y., sf. 1-11

**Artan
sanayileşme,
turizm
teşvikleriyle
ve spekülasyon
ağırlıklı
ikinci konut
yatırımlarıyla
hızla artan
kırılaşma
özellikle kül-
türel mirasın
korunma-
sında büyük
zorluklara
yol açmaya
başlamıştır..**

lerin, alt gelir gruplarının iskan alanı haline gelip yoksulluğun mekanlarını oluşturacaktır.

Bu dönemde Eski Eserleri Koruma Encümeni'ne dönüşen Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeniyle birlikte Vakıflar, Maarif Vekaleti gibi kurumlar kültürel mirasın korunmasından sorumluyken, anıtların bakım ve onarımı için genel bütçeden ayrılan ödenek payı en fazla %0.5'tir. Restorasyon konusunda da kimi ilkeler sağlanmaya çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli değişiklikler yaşandı. Ekonomi ve siyasette liberalleşme, dünya pazarlarına açılma, Marshall Planı'nın Türkiye'yi gıda ve hammadde deposu yapma amacı ve hızlı nüfus artışına koşut gelişen hızlı kentleşme olguları döneme damgasını vuran gelişmelerdi. 1950 yılında çok partili yaşama geçişte I. Menderes Hükümeti programında kültüre ilişkin herhangi bir ifade yer almazken, ulaştırma ve bayındırlığa önem verilmiş ve altyapı uygulamaları (karayolları, enerji nakil hatları, barajlar, köprü, hava meydanı gibi) arkeolojik ve tarihi yerleşimlerin tahribatına yol açmıştır. Gelişen süreçte Türkiye'nin bir turizm ülkesi olması yolundaki telkinler V. Menderes Hükümeti Programına kültür mirasımızın turizme ait olarak değerlendirilmesi ve doğal ve tarihi zenginliklerimizi ve ulusal değerlerimizi tanıtmak için bir bakanlık kurulması biçiminde yansımıştır.⁽⁹⁾

1951 Yılında 5805 sayılı yasa ile merkezi bir örgüt olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuş, koruma ile ilgili ilkeleri ve müdahale biçimlerini belirlemek, rölöve, restorasyon, restitüsyon projeleri hakkında karar vermek gibi görevleri üstlenmiştir. Kurul, çalışmalarını çeşitli kereler gözden geçirilen bir yönetmelik çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Uzun yıllar görev yapan bu kurul, son derece kısıtlı olanaklarla miras korumada önemli olaylara imza atmış, bugün geçerli olan bir çok koruma ilkesini ülkemize kazandırmıştır.

Bu arada dünyada miras koruma bilinci yükselecek, uluslararası alanda 1954 tarihli La Haye ve Avrupa Kültürel Konvansiyonu imzalandı, Avrupa Konseyi, UNESCO gibi örgütler uluslararası alanda yer almaya başladı.

1960 yılı Türkiye'nin siyasal ve ekonomik yaşantısında bir başka dönüşümü başlattı. Anayasal sosyal refah devleti ülke kaynaklarının akılcı kullanımı için karma-ekonomik, ithal ikameci bir kalkınma modelini öngörüyor, Devlet Planlama Teşkilatı bu modelin uygulanması için kalkınma planları yapmakla görevlendiriliyordu. Anayasanın 41. maddesi'nde "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir" ifadesi yer almış, böylece kültürel gelişmenin bütüncül ve planlı olması ilkesi benimsenmiştir. Bundan sonraki süreçte hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında, yıllık programlarda ve icra planlarında tarihi anıtlar, sanat yapıları, ören yerleri ve diğer kültürel kalıntıların korunması gerektiği, kültür erozyonunun önlenmesi için yasal, örgütsel ve parasal önlemlerin alınması gerektiği belirtildi. Fakat uygulanan ekonomik politikalarla hız kazanan sanayileşme ve kentleşme, özellikle kentlerin merkezlerinde kalan ve toprak rantı çok yükselen tarihi kent dokularında tahribatı artırdı, buna koşut olarak ülkenin planlama sistematığı metropoliten planlama ve kentsel koruma planlaması kavramıyla tanıştı.

Bu dönemde uluslararası alanda Venedik Sözleşmesi (1965) ve Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1972) imzalandı, ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi) gibi kurumlar oluşturuldu. Türkiye de bunlara taraf olarak sürece dahil oldu.

Cumhuriyetin ilk koruma yasası olan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu (1973) bu dönemde çıktı. Bu yasayla korunacak miras ögesi olan anıtlar ve çevreleri, çeşitli türde sit alanları (anıt, külliye, sit, tarihi sit, arkeolojik sit, doğal sit) eski eser olarak belirlenerek koruma ilkeleri getirilmiş, bunlar devlet malı sayılmış, koruma ve kullanma koşullarının belirlenmesinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığı görevlendirilmiş, tüzel ve özel kişilerin elinde bulunan arkeolojik nitelikteki anıtların kamulaştırma veya takas yoluyla devletin eline

geçmesi öngörülmüş, taşınmaz eski eser sahiplerinden bakım ve onarım yapmakta aczi olanların mülklerinin kamulaştırılması ve teknik ve parasal yardım verilmesi yasalaştırılmıştır.

Sonuç olarak, bu dönemde kültürel mirasın korunması kültürel gelişmeye koşut olarak devlet nezdinde benimsenmiş olmasına rağmen kültürel gelişmenin ekonomik ve toplumsal kalkınmayla bütünleşmesi hedefine ulaşılammış, öncelik alt-yapı ve sanayi yatırımlarına verilmiş, son derece kısıtlı bütçe ve örgütsel olanaklarla envanter çalışmaları ve belli başlı anıtların onarımından öteye gidilememiştir.

1980 yılı hem 24 Ocak kararlarıyla hem de 12 Eylül ihtilaliyle Türkiye için yeni bir dönüm noktasıdır. 1970'lerden itibaren güçlenen küresel kapitalizme bütünüyle eklemlenme, dünya pazarlarıyla bütünleşmeyi artırma, ithal ikameci sanayileşmeden vazgeçilerek ihracata yönelik sanayileşme tercihlerini içeren 24 Ocak kararlarının uygulanması süreci başlamıştır.

Ekonomik yapıdaki bu değişiklik Türkiye'nin yerleşme sisteminde ve dolayısıyla kentleşme ve miras koruma yaklaşımlarında değişikliğe yol açmıştır. Artan sanayileşme, turizm teşvikleriyle ve spekülasyon ağırlıklı ikinci konut yatırımlarıyla hızla artan kıyılaşma özellikle kültürel mirasın korunmasında büyük zorluklara yol açmaya başlamıştır.

Bu dönemde ilk kez kültür ve tabiat varlıklarının korunması anayasal güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasası'nın 63. Maddesine "Devlet tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır, bu varlık ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahibine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir" hükmü konmuştur.

1980'lerden itibaren hakim ideoloji neo-liberalizmin ulus devleti aşındırma, yerel otoritelere ağırlık verme baskıları hukuk sistemimizin bu doğrultuda hazırlanan yasalarla tanışmasını sağlamıştır.⁽¹⁰⁾ Konumuz açısından önemli olan

husus, Anayasada da belirtilen, 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Çeşitli açılardan 1710 sayılı yasanın geliştirilmiş bir devamı sayılabilecek yasa sit, kültür varlığı, tabiat varlığı, koruma, korunma gibi kavramları tanımlamış, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını örneklendirerek listelemiş, bunların devlet malı niteliğinde olduğunu hükme bağlamıştır. Kültür Bakanlığı miras korumanın bir çok alanında yetkili ve sorumlu kılınmıştır. Yasanın getirdiği bakım ve onarım sorumluluklarını yerine getirmekte aczi olanların mülklerinin kamulaştırılması, Kültür Bakanlığı'nın koruma konusunda aynı, nakdi ve teknik yardımda bulunması, bu amaçla gelirleri devlet bütçesinden ayrılacak ödeneklerle verilecek kredi faizlerinden oluşan bir fon oluşturulması hususları yasada yer almıştır. Sonraki uygulamalarda görülmüştür ki kamulaştırma ve devlet yardımı yeterli düzeyde sağlanamamış, fon ise gelirlerinin son derece kısıtlı olması nedeniyle işlevsiz kalmıştır.

Planlama açısından önemli bir husus, yasanın 17. maddesiyle sit alanlarında korumanın koruma amaçlı imar planıyla sağlanmasının öngörülmesidir, önceki korumaya ilişkin yasal düzenlemelerde yer almayan bu hükümle koruma anlayışı bütüncül ve kapsamlı bir içeriğe kavuşmuş, planlama korumanın bir aracı olarak algılanmıştır. Korumaya ilişkin karar alma yetkisi ise Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu lağvedilerek oluşturulan bölgesel koruma kurullarına devredilmiştir. 1987 tarihli 3386 sayılı yasa ile değiştirilen 2863 sayılı yasanın 51-56. maddelerine göre merkezde ağırlıklı olarak bakanlıkların üst düzey bürokratlarından oluşan Yüksek Kurul koruma ilkelerinin belirlenmesi, koruma kurullarının arasında eşgüdümün sağlanması, genel sorunlara ilişkin görüş vermekle görevlendirilmiştir (1990'lardaki uygulamalarda bu kurulca alınan ve değiştirilen ilke kararlarının kimileri hukuka uygun bulunmayarak Danıştay'ca iptal edilmiştir). Bölgesel koruma kurulları ise arkeoloji, sanat tarihi, müzecilik, mimarlık ve şehir planlama uzmanlarından oluşan bakanlıkça seçilecek 3, Yükseköğretim Kurulunca seçilecek

10- İmar, planlama, koruma gibi birçok alanda 1980'lere değin merkezi yönetimin elinde bulunan onay yetkisi diğer yetkiler bu dönemde çıkan 3194 sayılı İmar Yasası, 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Yasası, 3621 sayılı Kıyı Yasası gibi yasalarla yerel yönetimlere devredilmiştir.

2 üye olmak üzere 5 sürekli üyeden oluşmakta, koruma ve uygulamaya ilişkin tüm görevleri karar alma yoluyla yürütmekle yetkilidir, bu kararlara yalnızca idare mahkemelerinde itiraz edilebilir.

Bu dönemde uluslararası ortamda gelişmeler sürmüştür, Türkiye’de bunlarda taraf olarak yer almıştır. Bunlar arasında en önemlileri Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (1985 Granada), Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1992 Valetta) yer almaktadır.

1980’lerde göze çarpan bir diğer husus, (belki de Yeşil Kuşak Doktrini’nin etkisiyle) VI. Beş yıllık kalkınma planı, icra planı ve hükümet programlarında milli mirasımız içinde öncelikli olarak Osmanlı-Türk, Türk-İslam eserlerinin korunmasının benimsenmesidir.

1990’larda kültür mirasının korunması görevini ağırlıklı olarak Kültür Bakanlığı yürütürken, 1983 tarihli 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 1991 tarihli 383 sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname gereği kültür mirasının bir bölümü milli park ve özel çevre koruma bölgelerinde yer alarak, bunların korunmasında Orman ve Çevre Bakanlıkları da görevli ve yetkili kılınmıştır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü vakıflara ait kültürel mirastan sorumlu olup, çeşitli meslek odaları, vakıflar bu alanda etkinlik göstermiş ve katkı koymuştur. Ancak, 90’lı yıllarda da koruma için yapılanlar kamuoyu ve uluslararası toplumca yeterli bulunmamış, konu eleştirel olarak gündemde sürekli yerini almıştır. Bu yıllara ilişkin eleştiriler şu biçimde özetlenebilir: Türkiye’de korumayla ilgili yasa ve ilkeler dünyanın birçok ülkesinde yürürlükte olanlardan farklı değildir. Ancak, sağlıklı korumacılığı gerçekleştiren ülkelerle Türkiye arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Bu da devletin uzun yıllardır bir koruma politikası sağlayamamasıdır. Cumhuriyet öncesi ve sonrasında çıkarılan yasalar korumacılık politikasının ortaya konmasında en önemli ipuçlarıdır. Ancak, gerçekler analiz edildiğinde kültür varlıklarının istenen düzeyde korunmadığı ve arzu edilen bir devlet korumasının varolmadığı görülmektedir. Sağlıklı bir koruma politikasının olmamasının nedenlerinin başında ülkede sosyal ve ekonomik alandaki çarpıklıklar sayılabilir. Bu

çarpıklıklara kentsel planlama kararları, halkın bu konudaki bilinçsizliği, uygulamayla ilgili denetimsizlik ve yanlış kararlar da eklenebilir. Başka bir deyişle koruma politikasının çerçevesi çizilirken halkın bilinçlendirilmesine yönelik veya gerekli maddi olanakların kaynakları üzerinde yeterince stratejik kararlar alınmamıştır. Korumanın toplumsal bir görev olduğunu çıkardığı yasalarla kabul eden devlet, anıt eserlerin korunması dışında tüm maddi yükü bireyin üzerine yıkmıştır. Bireyin toplum adına özveride bulunması koruma politikalarımızda temel öğe olmuştur. Ayrıca bireyin koruma konusundaki bilinçsizliği ve toprak rantının her türlü ranttan yüksek olması, kültür ve tabiat varlıklarının kısa zamanda bilinçli olarak talan edilmesinin yolunu açmıştır. Turizmi teşvik etmek amacıyla kültür varlıklarının işlevleri dışında kullanılmalarına olanak veren gelişmeler de korumacılığın evrensel felsefesine ters düşmektedir. Venedik Sözleşmesiyle de, diğer birçok uluslararası sözleşmeyle de bağdaşmayan bu uygulama biçimi kültür varlıklarının değerinin devlet eliyle yok edilmesinin en ilginç örneğidir. Toprak rantının ve bilinçsizliğin gücü son yıllarda korumacılığın misyonuna üstün gelmiştir. Koruma politikasının önemli bir ayağı parasal kaynağın yaratılmasıdır. Koruma için genel bütçeden ayrılan pay binde 5-10 arasında olup yetersiz kalmakta, fonların da etkili olmadığı bilinmektedir. Sağlıklı bir koruma politikasının diğer ayağı da örgün ve yaygın eğitimidir. Halkın eğitimle bilinçlenmesi ve korumacılığa sahip çıkması en sağlıklı politikadır.⁽¹¹⁾ Kamuoyu ve basın da giderek artan biçimde oluşan rant ekonomisine vurgu yaparak kültür varlıklarının yağma ve talanını söylemselleştirmiş, yönetsel işlem ve eylemlere karşı özellikle meslek örgütleri tarafından yönetsel yargıda çeşitli davalar açılmıştır.

Bu eleştirilerle birlikte 90’ların sonuna doğru bilinç oluşturma eylemleri ve koruma alanında sivil örgütlenmeler, yerel yönetimlerin duyarlılığı giderek artmış ve ivme kazanmıştır.

2000’li yıllarda 90’lardan devralınan eleştiriler ve Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin zorlamaları gibi nedenler, kültürel mirasın korunmasında yeni yasal düzenlemelere yol açmıştır. Bu düzenlemelerin içinde en önemlisi 14 Temmuz 2004 tarihli ve 5226 sayılı yasa ile 2863 sayılı Kültür

ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasında yapılan değişikliklerdir. Bu değişiklikler, korumaya ilişkin politika oluşturma çabasının yanı sıra, kültür mirasının korunmasında kimi uluslararası belgelerde yer alan ve dünya örneklerinde uzun süredir var olan ancak Türkiye için yeni denebilecek kavramları da içermektedir. Bunlardan bazıları, yasayla tanımlanan içerikleri tartışılmakla birlikte, koruma için operasyonel araç olabilecek düzenlemelerdir. Şehircilik, planlama ve şehir planlama disiplinlerini de yakından ilgilendiren bu kavramların en önemlileri şunlardır: Örenyeri, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası. Koruma amaçlı imar planı ise yasada tanımlanarak bir içeriğe kavuşturulmuş, planın hazırlanma ve onay sürecinde pratikte yaşanan sorunlar bir ölçüde giderilmeye çalışılarak, son aşamada Koruma Kurullarının plan onaylaması olanaklı kılınmıştır. Planların uygulanmasına yönelik olarak yönelik olarak büyükşehir belediyeleri, valilik ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'na izin verilecek belediyelerde (ki kimi yerel yönetim birimlerinin bünyesinde benzer yapılar fiilen zaten oluşmuştur) bürolar kurulması sağlanmıştır. Ayrıca korumada finansal araçların çeşitlendirilmesi çabaları (katkı payı, toplu konut kredileri, yapılanma hakkı aktarımı) da göze çarpan unsurlardır.

Sonuç

Özetle denebilir ki, Türkiye kültür mirasının korunması konusunda uluslararası belgelere imza atarak, Avrupa ülkelerine benzer hukuksal düzenlemeler yaparak, yetkili ve sorumlu örgütleri oluşturarak devlet tarafından yapılması gerekenler konusunda epey yol almıştır. Ancak bu çalışmalar kültür mirasını korumaya yetmeyecektir.

Türkiye önümüzdeki süreç içerisinde geçmişteki yönelimlerin olumsuz yönlerini göz önüne alarak kültür politikalarına ve kültürel miras korumaya ilişkin yeni kararlar üretmek zorundadır. Öncelikle toplumsal gelişim sürecinde kültürün ekonomik ve politik tercihlerle tam bütünleşmesini sağlayacak, 1990'larda her düzeyde dışlanmış planlama kavramını içerecek, makro düzeyde, uzun ve orta erimli hedeflere sahip entegre bir ulusal kültür politikasına gereksinim duyulmaktadır. Oluşturulacak sanayi ve kentleşme politikalarıyla uyumlu ve koşut programların ve eylemlerin de yer aldığı makro yaklaşım içerisinde kültürel mirasın korun-

masında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında evrensel değerler olan demokrasi ve insan hakları gibi değerlere katkıda bulunacak stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Küreselleşmenin getirdiği kültür erozyonuna karşı somut kültürel mirasın en önemli kimlik koruma araçlarından biri olduğu kabulüyle ve Unesco, Avrupa Birliği gibi örgütlerin tavsiyeleri incelenerek, önümüzdeki süreç içerisinde şu konular tartışma başlıkları içinde yer almalıdır.

- Ulusal kültür politikaları içerisinde kültürel mirasın yeri
- Çevre politikaları içerisinde kültürel mirasın yeri
- Kültürel miras yönetimi
- Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir gelişme ve kültürel miras
- Kültürel mirasın kentsel yaşamla bütünleşmesi
- Bilgi temelli toplumda kültür mirası
- Kültürel miras korumasında halk katılımının artırılması
- Kültürel mirasımızın ekonomik ve toplumsal yansımaları

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akurgal, Ekrem, Türkiye'nin Kültür Sorunları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998

Karakaş, Turan, Taşınır ve Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı, Tüze Yayıncılık, Ankara, 1997

Mumcu, Ahmet, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986

Ortak Geleceğimiz, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, Ankara, 1991

Özel, Sibel, Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998

Sey, Yıldız, (Edit), 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998

Yalçın, Ayhan, Türkiye Cumhuriyeti 1924, 1961, 1982 Anayasaları, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1997

Web siteleri

<http://www.unesco.org/culture>

<http://www.europa.eu.int/eur-lex>

Öncelikle toplumsal gelişim sürecinde kültürün ekonomik ve politik tercihlerle tam bütünleşmesini sağlayacak, 1990'larda her düzeyde dışlanmış planlama kavramını içerecek, makro düzeyde, uzun ve orta erimli hedeflere sahip entegre bir ulusal kültür politikasına gereksinim duyulmaktadır.

**PLANLAMA
2005/1**